

УДК 726.71

Леся Чень

канд. арх., доцент кафедри архітектури та реставрації,
Національний університет «Львівська політехніка», Львів
email: lesia.y.chen@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-2496-4560

РЕСТАВРАЦІЯ БРАМ МОНАСТИРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ СВЯТОГО ЮРА У ЛЬВОВІ

© Чень Л., 2023

<https://doi.org/10.23939/sa2023.01.219>

Головні брами призначались для проїзду чи проходу великої кількості людей у громадських, оборонних чи сакральних комплексах. Вони також мали символічне значення. У монастирських та храмових комплексах головна брама слугувала межею між світським і Божественним простором з високими духовними цінностями, місцем молитви і покаяння. Досліджено головні в'їзні брами комплексу святого Юра, що збереглися до наших днів практично в автентичному вигляді. Розглянуто та проаналізовано архітектурно-мистецьке та композиційне вирішення двох брам – важливих структурних елементів комплексу св. Юра. Зодчі архітектурно-мистецькими засобами створили високомистецькі твори, що за своїми пропорціями, мистецьким і композиційним вирішенням гармонійно вписуються у структуру комплексу святого Юра. В архітектоніці брам відображена майстерність і талант митців певної історичної епохи. Вони належать до унікальних творів мистецтва, що мають історико-культурну цінність, тому їх охорона і збереження є актуальними на сьогодні. У процесі дослідження вивчено технічний стан двох брам та розроблено реставраційні заходи з метою збереження їх матеріальної субстанції від подальшого руйнування.

Ключові слова: в'їзні брами комплексу святого Юра, архітектурно-мистецьке та композиційне вирішення, пілони, скульптура, технічний стан, реставраційні заходи.

Постановка проблеми

В'їзна брама мала не лише велике символічне значення але була важливим структурним елементом архітектурного комплексу. Брами зводили з різних будівельних матеріалів: дерева, каменю, цегли, металу. Зодчі, розуміючи значення в'їзної брами, намагались декоративно їх прикрасити. Різноманітні за розмірами і формою, матеріалом побудови (дерев'яні, кам'яні, цегляні), пропорціями, композиційним і архітектурно-мистецьким вирішенням, в'їзні брами є не лише важливими архітектурними елементами, але й унікальними художніми творами сакрального зодчества. Проблема дослідження в'їзних брам комплексу св. Юра, що дійшли до наших днів, є актуальною, зважаючи на той факт, що вони мають пошкодження і руйнування деяких їх елементів. Вони потребують проведення ґрунтового дослідження, вивчення їх технічного стану і прийняття комплексу реставраційних заходів з метою збереження від подальшого руйнування.

Мета статті

Проаналізувати архітектурно-мистецьке і композиційне вирішення двох в'їзних брам Святоюрського ансамблю, виявити їх художні особливості, показати їх роль у структурі комплексу та вивчити їх технічний стан і розробити реставраційні заходи.

Виклад основного матеріалу

Львів славиться численною кількістю архітектурних і сакральних пам'яток з високою архітектурно-мистецькою цінністю. Велика кількість монастирів та храмів різних деномінацій, зведених у різні історичні епохи, наділяли місто сакральним змістом. Композиційна злагодженість, гармонія і цілісність монастирської структури переносили гармонію на формування оточуючого середовища. Архітектура монастирських споруд виразна, стилістично і композиційно довершена, підчиняється ідеї єдності зв'язку з ландшафтним середовищем. З точки зору гармонії ансамбль св. Юра у Львові, зведений за проєктом архітектора Б. Меретина, на вершині високого пагорба, добре проглядався з будь-якої точки міста (Трегубова, Мих, 1989), (Голубець, 1925). Своїм силуетом монастирський ансамбль, домінуючи над довкіллям, був водночас об'єднуючою архітектурною домінантою. Водночас він був високомистецьким втіленням барокового прагнення до пишності, де багата пластика собору св. Юра та інших споруд гармонійно поєднувалась з монументальною об'ємною скульптурою та декоративним різьбленням. Регулярна композиція Святоюрського ансамблю з величавим собором, що вирізняється об'ємом, висотою, оздобленням і формою завершення, в оточенні монастирських споруд та митрополичого палацу створює згармонізовану архітектурну цілість (Чень, 2020). Оточений огорожею, замкнутий архітектурний ансамбль разом із монастирським садом, ізольований від зовнішнього простору, емоційно сприймається глядачем.

В усі часи в монастирських комплексах зодчими приділялась увага оздобленню головної в'їзної брами – Святим воротам, які демонстрували перехід від світського простору до Божественного з високими духовними цінностями, місцем молитви і покаєння (Чень, 2020). Головна брама розміщувалась на осі чи під кутом до входу в головний храм.

До собору св. Юра вело дві парадні брами, які були збудовані і оздоблені у 1770 р. відомим скульптором Михайлом Філевичем (Голубець, 1925). З площі підходимо до першої в'їзної брами, розміщеної у глухій стіні, під кутом до головного входу в собор св. Юра. Вона зведена у стилі бароко, частково кам'яна, оштукатурена, прямокутна в плані, прорізана широким проїздом з кованими ґратованими рамами воріт. Конструкція брами складається з двох симетрично розміщених масивних квадратних в плані пілонів, до яких на завісах кріпляться дві ступки рам ажурних кованих воріт (рис. 1). Пілони оздоблені пілястрами і капітелями, на яких поміщені дві кам'яні статуї, виконані скульптором Михайлом Філевичем (рис. 1а, 1б). Брама оштукатурена і побілена в теплий бежевий колір. Пілони і примикаючі до них оштукатурені мури зведені з каменю білого пісковика.

Технічний стан брами задовільний, але бюсти кам'яних скульптур святих потребують проведення реставраційних робіт. Вони вкриті чорною патиною, видно сліди вивітрювання, замокання та біонарости (рис. 1а, 1б). Реставрація повинна ґрунтуватись на поетапному обстеженні скульптур із використанням загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, із застосуванням традиційних і новітніх реставраційних прийомів (консервація (зміцнення), розкриття, відтворення, доповнення), щоб максимально розкрити художні якості, стилістичну цілість і мистецьку цінність цих об'єктів (Прибега, 2009), (Чень, 2016).

У процесі ґрунтового натурного обстеження надбрамних скульптур з метою їх збереження як цінних архітектурно-мистецьких творів запропоновано комплекс поетапних реставраційних заходів:

- перед проведенням реставраційних робіт детально дослідити скульптури, їх стабільність, матеріал та види пошкоджень;
- зняти кам'яні скульптури святих, акуратно оббити штукатурку за допомогою зубила та молотка або знімати шари за допомогою шліф-машинки з грубозернистим шліфувальним папером;
- перемістити скульптури у закриті приміщення для забезпечення захисту від подальшого руйнування під дією атмосферних чинників;
- провести суху очистку скульптур за допомогою м'яких щіток і пензлів;
- видалити висоли за допомогою марлево-ватних компресів із дистильованою водою, які накладаються на скульптури;

- біопшкодження (лишайники, грибки) спочатку очистити механічно за допомогою щіток і промити мильним розчином. Після того уражену поверхню обробити фунгіцидними та антисептичними препаратами (“Конспет” серії – Ф, “Гембар”, “Акватон – 10”);
- відреставровані скульптури законсервувати для захисту матеріальної структури від подальшого руйнування (Михайловский, 1981) (за допомогою пунічного воску та сполук на його основі), гідрофобізують (кремнійорганічний розчин ЕКО, рідина гідрофобізуюча 136–41) та за потреби створюють захисні укриття для об’єкта (ДБН В.3.2-1-2004).

Рис. 1а. Перша в'їзна брама до Святоюрського комплексу у Львові
(Фото 2020 р.)

Рис. 1б. Надбрамна скульптура

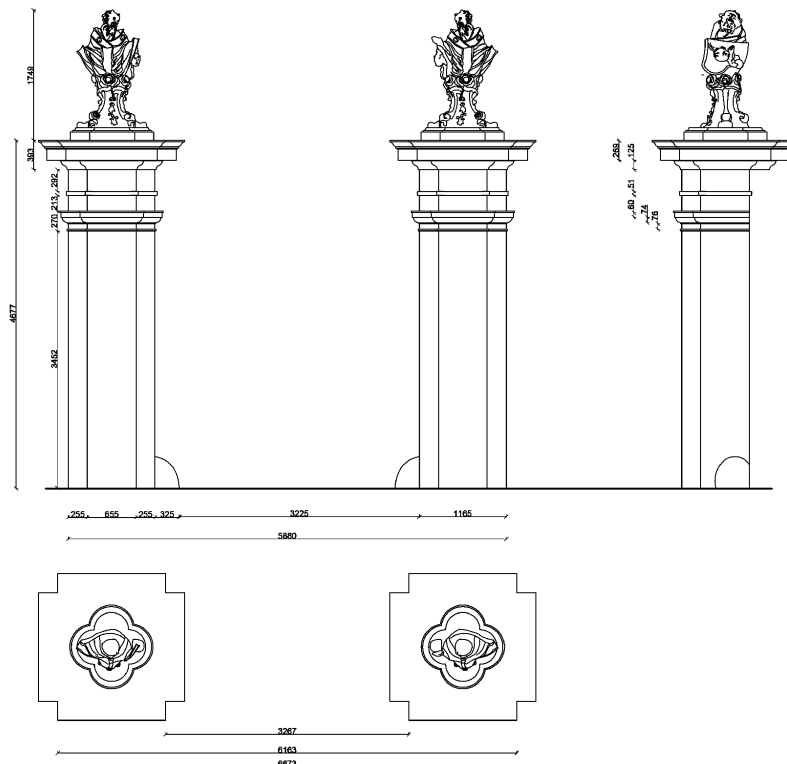

Рис. 2. Креслення першої в'їзної брами до Святоюрського комплексу у Львові (Джала З. М.)

Коли з площі ввійти через першу браму, розкривається простір малого подвір'я, огороженого по боках бароковою огорожею, прикрашеною декоративними ажурними кам'яними вазами (рис. 3), з якого видно другу пишно декоровану барокову вхідну браму. Вона зведена з кам'яних блоків білого пісковика у бароковій стилістиці. Прямокутна в плані брама прорізана широким арковим проїздом, увінчана бароковим розірваним фронтоном та прикрашена алегоричними скульптурними постатями роботи Михайла Філевича, що зображають римську та грецьку церкви. Головними конструктивними елементами брами є два бічні опорні пілони і широка арка, акцентована замковим каменем з викарбованою датою побудови брами – “А:1770”, що перекриває прогін. Завершує браму бароковий фронтон, який з двох сторін оздоблений алегоричними скульптурами: зліва розташоване алегоричне зображення грецької церкви у вигляді чоловіка з непокритою головою та у складчастому одязі, з патріаршим хрестом у правій руці, а справа – зображення римської церкви у вигляді жінки з хустиною на голові, яка тримає двома руками хрест “виноградна лоза”. В центрі фронтона розміщений невеликий п'єдестал, з волютами з обох сторін та з рослинним орнаментом на чільній стороні, посередині цього орнаменту розміщені підкова та хрест. П'єдестал увінчує єпископська митра з хрестом.

Друга брама Святоюрського комплексу має важливе історичне та естетичне значення. Алегоричні постаті римської та грецької церков, що увінчують браму, є прекрасними зразками барокової скульптури, що символізують єдність цих двох церков.

Рис. 3. Собор св. Юра з другою брамою у Львові (фото 2020 р.)

Вхідна брама з моменту створення перебуває на відкритому просторі і постійно зазнає руйнівного впливу через погодні фактори (атмосферні опади, вітер тощо), особливо верхня її частина (рис. 4, 5). Значна поверхня скульптур покрилася чорною патиною, переважно у заглиблених місцях (рис. 4а, 4б), а також фронтон, п'єдестал з єпископською митрою та верхня частина брами і арки, включаючи замковий камінь. Внаслідок того, що брама постійно перебуває в експлуатації, є значні механічні пошкодження, сколи, відбиті частини та тріщини. На внутрішній частині арки зліва є велика відбита частина кам'яного блоку. На пілястрах та їх п'єдесталах є багато механічних пошкоджень, а також через вимивання дощем та вивітрювання осипається камінь. Виявлено наявне

засолення каменю, в деяких місцях – цементні нашарування (рис. 5). На волютах п'єдесталу з єпископською митрою, що увінчує браму, бачимо тріщини та пошкодження поверхні. Капітель правої пілястри з правого боку пересікає велика тріщина. Карниз, що знаходиться під фронтоном, також значно пошкоджений внаслідок вивітрювання та вимивання дощем. Загалом, найбільше пошкоджена верхня частина брами. На ній можна побачити численні тріщини та сколи. При детальнішому дослідженні бачимо також біонарости.

Скульптури як найвищий елемент брами значно потерпають від зовнішніх атмосферних чинників, особливо їх елементи, що виступають, зазнають вивітрювання та вимивання дощами. Значна їх поверхня, особливо на горизонтальних площинах та в заглибинах, покрита чорною патиною, грибками і біонаростами (рис. 4а, 4б). У скульптури, що знаходиться ліворуч, на хресті відсутня горизонтальна нижня перемичка (рис. 4а).

Рис. 4. Друга брама
Святоюрського комплексу

Рис. 4а. Надбрамна
скульптура – символ грецької
церкви

Рис. 4б. Надбрамна скульптура –
символ римської церкви

У процесі ґрунтового дослідження виявлено, що технічний стан брами незадовільний і потребує проведення реставраційних робіт (рис. 5).

З метою збереження від подальшого руйнування брами запропоновано комплекс реставраційних заходів:

1. Перед проведенням реставраційних робіт потрібно детально дослідити об'єкт, визначити стабільність його, з'ясувати, з якого конкретно матеріалу він виконаний, визначити всі його пошкодження. Необхідно організувати захист від атмосферних впливів на період проведення реставраційних робіт (встановити дашок тощо).

2. На основі аналізу об'єкта створюємо креслення-реконструкцію втрачених та пошкоджених частин (рис. 6).

3. Якщо об'єкт не стабільний, то насамперед його потрібно стабілізувати з допомогою розчинів (парафіновий, з тваринних клеїв, шеллак) у тому випадку, якщо є ризик пошкодити пам'ятку.

4. Після стабілізації очистити об'єкт від забруднень (пил, бруд). Вибір способу розчищення залежить від складу та стану матеріалу, який реставрується. Сухе розчищення потрібно проводити вручну м'якими щітками, пензлями. Розчистку можна здійснити водяною парою (тиском до 1,5 атм), водою, мильним розчином, піскоструменевим апаратом тощо.

5. Очищаємо об'єкт від висолів. Для цього застосовуємо компреси з паперових серветок та дистильованої води, які накладаємо на об'єкт.

6. Цементні нашарування потрібно обережно відчистити від об'єкта механічним способом.

7. Місця об'єкта, які мають механічні пошкодження чи зазнали вивітрювання і вимивання, необхідно допастовувати. Для цього підбирається розчин, максимально наближений за виглядом і властивостями до автентичного матеріалу, накладаємо його на місця ушкоджень, підшліфовуємо по формі. У деяких випадках такі процедури не проводять, залишаючи невеликі ушкодження видимими – в такому випадку їх закріплюють зміцнювальними розчинами на основі парафіну або клею.

8. Великі тріщини, які можуть розширюватись і призвести до руйнації, потрібно укріпити з середини методом введення зміцнювального розчину на мінеральній основі з допомогою шприца, потім запастувати тріщини ззовні. Поверхневі тріщини слід обробляти густим клейовим розчином до максимального заповнення.

9. Поверхню, яка уражена біонаростами та цвільлю, спочатку необхідно механічно очистити з допомогою щіток та води або мильного розчину. Після очищення поверхню обробляють фунгіцидними або антибактеріальними препаратами.

Відреставрований об'єкт консервують для запобігання подальшого руйнування (пунічний віск та сполуки на його основі), гідрофобізують (кремнійорганічний розчин ЕКО, гідроізолююча композиція ГІС, гідрофобізуючі рідини) (ДБН В.3.2-1-2004).

Під час реставрації та консервації досліджуваних творів мистецтва як об'єктів культурної спадщини потрібно дотримуватися основних вимог до сумісності матеріалів із оригінальними будівельними матеріалами, зворотності виконаних робіт та відсутності шкідливої післядії на пам'ятку (Чень, 2016). Всі заходи, що проводяться на пам'ятці, не повинні призводити до змін пам'ятки і погіршувати її естетичну, історичну, мистецьку або художню цінність (Чень, 2016).

Основним завданням вищевказаних реставраційних робіт є збереження автентичної матеріальної субстанції досліджуваних творів мистецтва, створених у минулому, що мають високу історичну та архітектурно-мистецьку цінність і належать до культурного надбання України.

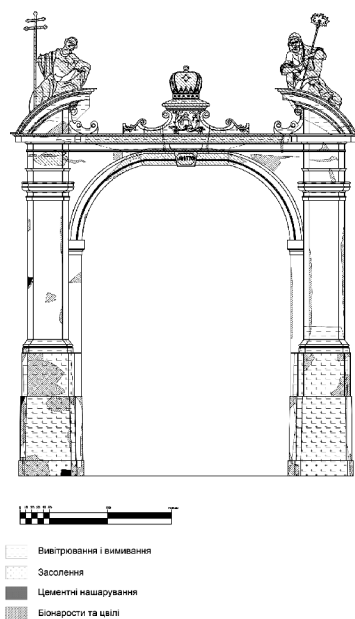

Рис. 5. Картограма втрат другої брами Святоюрського комплексу (Перетятко К. Р.)

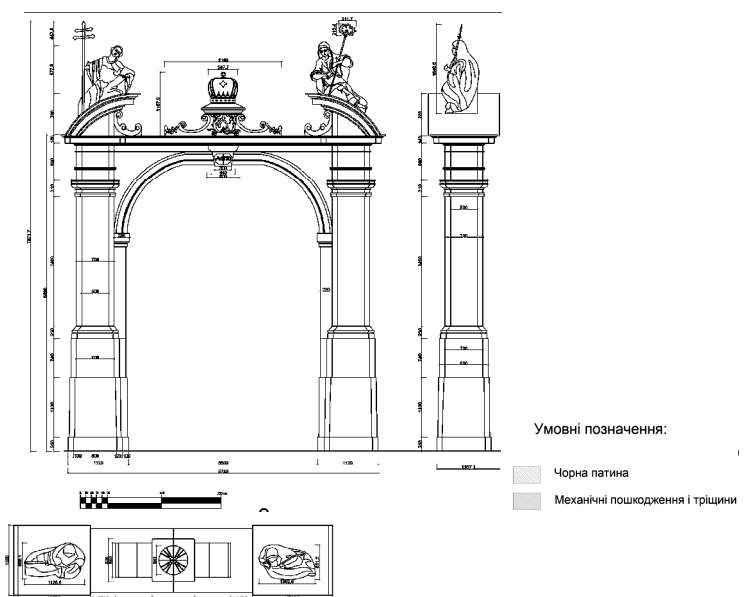

Рис. 6. Креслення-реконструкції другої в'їзної брами Святоюрського комплексу (Перетятко К. Р.)

Висновки

Таким чином, в'їзні брами Святоюрського ансамблю виконують важливу духовну символічну роль. Вони є значущим архітектурним елементом архітектурного комплексу. Безперечно, будівельний матеріал, з якого зводились брами, істотно впливав на вид архітектури в'їзних брам. Митці архітектурно-мистецькими засобами створили досконалі архітектурні твори мистецтва і архітектури, що відображають культуру певної епохи і справляють враження на глядача. Вони є високомистецькими творами, що мають історико-культурну цінність і належать до культурного надбання України. За архітектурно-мистецьким та композиційним вирішенням головні в'їзні брами Святоюрського ансамблю гармонійно вписуються у структуру архітектурного комплексу, де відображена майстерність і високий талант будівничих. Виявлені в процесі дослідження пошкодження брам та їх декоративних елементів потребують проведення реставраційних робіт. Запропоновані реставраційні заходи можуть стати внеском у справу збереження культурних цінностей українського народу.

Бібліографія

- Голубець М. (1925). Львів : Історія Львова від найдавніших часів. Історичні пам'ятники старовини. Жовква, 179 с.
- ДБН В.3.2-1-2004. (2004). Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини / Держбуд України, К.
- Михайловский Е. В. (1981). Реставрация памятников архитектуры. *Восстановление памятников культуры*. М. : Искусство. С.19, 20.
- Прибега Л. В. (2009). Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект : монографія. К. : Мистецтво. 304 с., іл.
- Трегубова Т. М., Мих Р. М. (1989). Львів : Архіт.-іст.нарис ; К. : Будівельник. 272 с.: іл.
- Чень Л. (2020). Архітектура монастирів Чину святого Василя Великого в Україні XVII–XX ст. : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 308 с.
- Чень Л. (2016). Основи наукових досліджень у реставрації пам'яток архітектури : навч. посіб. / Л. Я. Чень. 2-ге вид., випр. і допов. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 152 с.

References

- Golubets, M. (1925). Lviv : History of Lviv from the earliest times. Historical monuments of antiquity. Zhovkva, 179 p.
- DBN V.3.2-1-2004. (2004). Restoration, conservation and repair works on monuments of cultural heritage / State Building of Ukraine. Kyiv.
- Mikhailovsky, E. V. (1981). Restoration of architectural monuments. *Restoration of cultural monuments*. M. : Art. P. 19, 20.
- Pribyeha, L. V. (2009). Protection and restoration of objects of the architectural and urban heritage of Ukraine: methodological aspect. K. : Mystetstvo. 304 s.: il
- Tregubova, T. M., Mykh, R. M. (1989). Lviv : Archit.-ist.naris ; K. : Budivelnyk. 272 p.: ill.
- Chen, L. (2020). Architecture of the monasteries of the Order of St. Basil the Great in Ukraine of the 17th-20th centuries : monograph. Lviv : Publishing House of Lviv Polytechnic. 308 p.
- Chen L. (2016). Basics of scientific research in the restoration of architectural monuments: teaching. Manual / 2-he vyd., vypr. i dop. L'viv : Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhnyky. 152 s.

Lesya Chen*Ph.D in Architecture, Associate Professor of Architecture and Restoration,
Lviv Polytechnic National University, Lviv*

email: lesia.y.chen@lpnu.ua

ORCID: 0000-0003-2496-4560

**RESTORATION OF THE GATES OF THE MONASTERY COMPLEX
OF SAINT GEORGE IN LVIV**

© Chen L., 2023

The main gates were intended for the passage or passage of a large number of people in public, defensive or sacred complexes. They also had a symbolic meaning. In monastery and temple complexes, the main gate served as a boundary between secular and divine space with high spiritual values, a place of prayer and repentance. The article examines the main entrance gates of the St. George complex, which have survived to this day in an almost authentic form. The architectural, artistic and compositional solution of two gates – important structural elements of the St. George complex – was considered and analyzed. Architects created high-art works using architectural and artistic means, which according to their proportions, artistic and compositional solutions fit harmoniously into the structure of the St. George complex. The architecture of the gates reflects the skill and talent of artists of a certain historical era. They belong to unique works of art that have historical and cultural value, therefore their protection and preservation is relevant nowadays. In the process of research, the technical condition of the two gates was studied and restoration measures were developed in order to preserve them from further destruction.

Key words: entrance gates of the St. George complex, architectural-artistic and compositional solution, pylons, sculpture, technical condition, restoration measures.